

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doç. Dr.
Hatip YILDIZ

Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim
Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi
Anabilim Dalı,
hatipyildiz@dicle.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3105-7865>

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuruda bulundu.
Applied
29/04/2020

Kabul edildi.
Accepted
19/05/2020

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.729167>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Osmanlı Modernleşme Döneminde Urfa Sancağında Açılan Müslüman Rüşdiye Mektepleri

The Muslim Rushdie Schools Opened in Urfa Sanjak During The Ottoman Modernization Period

Öz

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra daha planlı bir şekilde yürütülen modernleşme çalışmaları, İstanbul'un yanı sıra, vilayetlerde de peyderpey etkisini göstermiştir. Bu dönemde, merkezde olduğu gibi, taşrada da yenilik yapılan alanlardan biri de eğitimidir. Bu doğrultuda vilayetlerde farklı düzeylerde pek çok modern okul açılmaya başlanmıştır.

Osmanlı'nın diğer birçok vilayet, sancak ve kazalarında olduğu gibi, bugünkü Şanlıurfa ili ve ilçelerinin önemli bir kısmını içine alan Urfa Sancağında da ilk açılan Müslüman modern okulları sivil rüşdiye mektepleri olmuştur. Bunlar; Urfa Rüşdiye Mektebi, Birecik Rüşdiye Mektebi, Rumkale (Halfeti) Rüşdiye Mektebi ve Nizib Rüşdiye Mektebidir.

Bu çalışmada; söz konusu rüşdiye mekteplerinin açılışları ile öğretmen, öğrenci, ders ve eğitim durumları ayrıntılı bir şekilde incelenerek, Urfa'nın Osmanlı dönemindeki modern ortaokul eğitim yapısı ortaya konulmuştur. Ayrıca, sözü edilen rüşdiyelerin, daha sonra bölgede açılan diğer yeni okulları nasıl etkilediği; sıbyan ve ibtidai mezunlarının eğitimlerini sürdürmelerinde ne tür bir katkısının olduğu değerlendirilmiştir.

Çalışmanın hazırlanmasında; Osmanlı Devlet Salnameleri, Halep Vilayet Salnameleri, Maarif Salnameleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Nezareti tasnifi belgeleri ve konuyla ilgili araştırma eserlerden faydalanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Urfa, eğitim, rüşdiye, ortaokul.

ATIF: YILDIZ Hatip, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Urfa Sancağında Açılan Müslüman Rüşdiye Mektepleri", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 6/2 (Haziran 2020), s. (243-269)

CITE: YILDIZ Hatip, "The Muslim Rushdie Schools Opened in Urfa Sanjak During The Ottoman Modernization Period", **Journal of History and Future**, 6/2 (June 2020), pp. (243-269)

Abstract

In the Ottoman State, after the announcement of the Tanzimat, the efforts of renewal, which had started in a more planned manner, showed the influence of gradually in the provinces outside Istanbul. In this period, as in the center, one of the innovation areas in the province is education. In this direction, many modern schools have been opened at different levels in the provinces.

As in many other provinces and sanjaks of the Ottoman, in the Urfa region, which contains a significant part of the present Şanlıurfa province, the schools that were first opened were the rushdies. These are Urfa Rushdie School, Birecik Rushdie School, Rumkale (Halfeti) Rushdie School and Nizip Rushdie School.

In this study; opening of the rushdie schools, students, teachers, classes and educational status were examined in detail. Thus, the modern education structure of the Urfa Sanjak has been revealed. In addition, has been evaluated how these schools affect other modern schools that later opened in the sanjak.

In the preparation of the work; Ottoman State Yearbooks, Education Yearbooks, Provinces Yearbooks, Documents of the Ministry of Education in the Ottoman Archives of the Prime Ministry and related research works will be used.

Keywords: Ottoman, Urfa, education, rushdie, secondary school.

Giriş

Tarih boyunca çeşitli uygarlıkların yaşadığı Urfa bölgesi, Yavuz Sultan Selim'in Ridaniye Savaşı dönüşünde (1517) Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir.¹ Bu tarihten itibaren farklı statülerle idare edilen bölge, Osmanlı son dönemlerinde genellikle Halep Vilayetine bağlı bir sancak olarak idari yapısını sürdürmüştür.² Sancak dâhilinde de II. Abdülhamid Dönemi sonuna kadar Birecik, Rumkale, Suruç ve Harran kazaları yer almıştır.³

Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılın sonlarından itibaren savaşlarda aldığı yenilgiler, o zamana kadar verilen askeri eğitimin artık yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Bu durum, 18. yüzyılda Avrupa tarzında yeni askeri okulların açılmasına neden olmuştur. Fakat Osmanlı'nın temel eğitim kurumları olan ve aynı zamanda askeri okullara da talebe yetiştiren sıbyan mektepleri ile sözü edilen askeri okullar arasında eğitim düzeyi bakımından büyük bir uçurum vardır. Bu nedenle, sıbyan mektepleri ile askeri okullar arasında yer alan ve "rüşdiye" adı verilen yeni bir okul türünün açılmasına ihtiyaç duyulmuştur.⁴

Osmanlı'da ilk olarak açılan ve kendine özgü yönleri bulunan rüşdiye mektepleri; 1839

-
- 1 Mehmet Emin Üner, Osmanlı Klasik Dönem Sonlarında Bir Güneydoğu Anadolu Şehri: Urfa (1700-1800), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 10.
  - 2 Abdullah Ekinci, Kazım Paydaş, "Kuruluşundan Osmanlı Hâkimiyetine: Urfa Siyasi Tarihi", Osmanlı Urfası, Cilt: 1, Editör: Abdullah Ekinci, Edessa Yayınları, İstanbul 2018, s. 25.
  - 3 Halep Vilayet Salnamesi, H. 1326, s. 404.
  - 4 Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a), Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 129.

yılında açılan Mekteb-i Maarif-i Adliyye ile Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye-i Adliyye'dir. Bu iki okul, Babîâli'ye memur yetiştirmeye devam ettiği halde, yeni ihtiyaçlara ve Tanzimat Dönemi'nin reformlarına ışık tutmaktan uzaktır. Bu nedenle, orta dereceli okullar olan rüşdiyelerin yeniden yapılandırılmasına ve yeni okulların açılmasına teşebbüs edilmiştir.⁵ Bu çerçevede, Sultan Abdülmecid'in emri doğrultusunda 1845'te kurulan Muvakkat (Geçici) Maarif Meclisinde⁶, Bilâd-i selâse (Üsküdar, Galata ve Eyüp) ile Boğaziçi'nde ilk etapta 30 adet ve taşrada dahi gerektiği kadar rüşdiye mektebi açılması uygun görülmüştür. Ancak numune olmak üzere ilk olarak Dersaadet'te 4 ve Üsküdar'da 1 sıbyan mektebi rüşdiyeye dönüştürülmüştür.⁷ Böylece, 1847 yılında başlangıç olarak İstanbul'da Davud Paşa, Bayezid, Üsküdar, Tophane ve Babîâli civarında Ağa Camii'nde olmak üzere 5 adet rüşdiye mektebi açılmıştır.⁸

İstanbul'da rüşdiyeler epeyce gelişip yaygınlaşınca vilayetlerde de açılması planlanmıştır. Vilayetlerde rüşdiye mekteplerinin açılması için ilk karar 1853 yılında alınmıştır. Meclis-i Maarif-i Umumiyyenin kararı üzerine, 2 Haziran 1853 tarihinde Padişah'ın iradesiyle 25 vilayette peyderpey rüşdiyelerin açılması kararlaştırılmıştır. Fakat bu karar ancak 1856'da uygulamaya konulabilmiştir.⁹ Bundan sonra ise vilayetlerdeki rüşdiye sayısında hızlı bir artış olmuştur. Nitekim 1869 Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi yayımlandığı sırada çeşitli vilayetlerde 87 rüşdiye mektebi vardır.¹⁰

Osmanlı'nın diğer birçok vilayet, sancak ve kazalarında olduğu gibi, bugünkü Şanlıurfa ili ve ilçelerinin önemli bir kısmını içine alan Urfa Sancağında da ilk açılan modern okullar rüşdiye mektepleri olmuştur. Bu okullar sayesinde Urfa bölgesi, bilhassa 19. yüzyılın ikinci yarısında modern ortaokul eğitimi açısından ileri bir düzey yakalamıştır.

Osmanlı modernleşme döneminde Urfa Sancağında açılmış olup, hakkında detaylı bilgiler elde edilebilen başlıca Müslüman rüşdiye mektepleri aşağıdaki şekildedir:

1. Urfa Mülki Rüşdiye Mektebi

Maarif Salnamesi kayıtlarında; mektebin, ahali tarafından 30.000 kuruş masraf yapılarak Urfa şehir merkezinde inşa edildiği ve Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde R. 1306 (1890/1891) yılında açıldığı ifade edilmiştir.¹¹ Ancak söz konusu tarih, Osmanlı'nın diğer bölgelerindeki bazı rüşdiyelerde olduğu gibi, muhtemelen mektebin II. Abdülhamid Dönemi'nde daha düzenli bir binada yeniden açılışının kayıdır. Çünkü yerel kayıtlardan ve resmi yazışmalardan, söz konusu mektebin 1870'lerde açık olduğu ve bu tarihlerde talebesinin de bulunduğu anlaşılmaktadır.¹² Mekteb, 1902 yılında Urfa Mülki İdadi Mektebinin açılması¹³ üzerine muhtemelen bu tarihte idadi

5 Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", Türkler, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 69-74.

6 Uğur Ünal, Meclis-i Kebir-i Maarif (1869-1922), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 1.

7 BOA, İ. DH, 231/13875, Meclis-i Maarif Reisi Abdülhak Efendi'nin 19 Mart 1851(16 Cemaziyülevvel 1267) tarihli yazısı.

8 Demirel, a. g. m., s. 74.

9 Demirel, a. g. m., s. 76-77.

10 Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 92.

11 Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 1138-1139; H. 1318, s. 1276-1277; H. 1319, s. 550-551.

12 Halep Vilayet Salnamesi, H. 1287, s. 76.

13 Şehnaz Öztürk, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa'da Eğitim, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2006, s. 55.

ile birleştirilmiştir. Çünkü H. 1321 (1903) tarihli Maarif Salnamesi'nde artık Urfa Rüşdiyesinden söz edilmemekte, onun yerine Urfa İdadi Mektebi kaydına yer verilmektedir. Ayrıca, söz konusu idadının muallim kadrosu arasında bazı rüşdiye muallimlerinin de yer aldığı görülmektedir.¹⁴

İlk açıldığında muallim-i sani (ikinci muallim)¹⁵ ile idare edilen Urfa Rüşdiye Mektebine, 1882 yılı başlarında muallim-i evvel (birinci muallim) tayini gündeme gelmiştir.¹⁶ Bu tarihte mektebe muallim-i evvel tayin edilip edilmediği veya kimin atandığı bilinmemekle birlikte, 1883 yılı Mayıs'ında Urfa Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli istifa ettiğinden ve imtihan zamanı yaklaştığından buraya süratle bir muallim-i evvel atanması yerel makamlarca Maarif Nezaretinden talep edilmiştir. Ancak, Mekâtib-i Rüşdiye İdaresince verilen cevapta; henüz münasip biri bulunamadığından şimdilik muallim-i sani ile idare edilmesi istenmiştir (17 Haziran 1883).¹⁷ Dolayısıyla mekteb yine muallim-i sani ile idare edilmeye başlanmıştır. Fakat 1885 yılına gelindiğinde, Urfa Rüşdiye Mektebi artık muallim-i evvel ile idare edilmektedir.¹⁸ Bu durum, talebe adedine bağlı olarak, mektebin son yıllarına kadar aynı şekilde devam etmiştir.

Osmanlı'nın diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi, Urfa Rüşdiye Mektebinde de bilhassa muallimlerden kaynaklı olarak eğitimin aksamamasına ve sürekliliğine çok önem verilmiştir. Mesela, Urfa Rüşdiye Mektebi Muallim-i evveli Hacı Abdürrahim Efendi, Urfa Belediye Tabibi'nin raporunu da gerekçe göstererek, rahatsızlığından dolayı İstanbul'a gitmek üzere dört aylık izin talebinde bulunmuştur. Vaziyeti Urfa Liva Meclisince de doğrulanarak, 19 Kasım 1887'den itibaren dört ay izin verilmiştir. Fakat eğitimin aksamaması için yerine vekâleten Maarif Komisyonu Azası Abbas Efendi¹⁹ tayin edilerek, aynı tarihte göreve başlaması uygun görülmüştür (12 Şubat 1888).²⁰

Urfa Rüşdiye Mektebinde görev yapan ve hakkında detaylı bilgiler elde edilen muallim-i evvellerden biri de Gürcistan muhacirlerinden Mehmed Said Efendi olup, 1893 yılı ortalarında 560 kuruş maaşla bu göreve tayin edilmiş ve dört yıl boyunca burada vazife yapmıştır. Ancak, İhsan Bey'in bu göreve atanması üzerine Urfa Mutasarrıflığına gönderilen 18 Haziran 1897 tarihli bir telgrafta; Mehmed Said Efendi'nin 500 kuruş maaşla, Diyarbekir Vilayeti dâhilinde yer alan Siverek Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine tayin olunduğu belirtilerek, seri bir şekilde oraya gitmesi istenmiştir.²¹

Mehmed Said Efendi'den sonra mektepte muallim-i evvel olarak görev alan İhsan Bey ise

14 Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 457; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1321, s. 378.

15 Rüşdiye muallimleri, atamaları yapılırken tahsil, kıdem ve maaş durumlarına göre muallim-i evvel, muallim-i sani, muallim-i salis ve hatt (rik'a) muallimi şeklinde sınıflandırılmışlardır. Muallim-i evveller genellikle Darülmualimin-i Rüşdi mezunu olup merkezden atanırken, muallim-i sani ve salisler ise farklı okullardan mezun olup mahallince imtihanla seçilmişlerdir. Bkz. Hatip Yıldız, "Osmanlı Devleti'nde Mülki (Sivil) Erkek Rüşdiye Muallimlerinin Nitelikleri, Hakları ve Sorumlulukları", History Studies, A Tribute to Prof. Dr. Şerafettin Turan, Volume 6, Issue 3, April 2014, p. 369-382.

16 BOA, MF. MKT, 75/28.

17 BOA, MF. MKT, 81/15, Maarif Nezaretinden Urfa Sancağı Mutasarrıflığına gönderilen 17 Haziran 1883 (11 Şaban 1300) tarihli yazı.

18 BOA, MF. MKT, 85/79.

19 Muallim-i evvelik vekâletinde istihdam edilen Abbas Efendi'nin 13 Eylül 1888 (1 Eylül 1304) ile 14 Kasım 1888 (2 Teşrin-i sani 1304) tarihleri arasında 2 ay 2 günlük olan 578 kuruş maaşının Dersaadet maarif hissesinden mahsup edilerek ödendiği ifade edilmiştir. Bilindiği gibi, vekâleten görev yapanlar, asıl muallimlik maaşının ancak yarısını alabilmektedirler. Bkz. BOA, MF. MKT, 275/73.

20 BOA, MF. MKT, 96/135.

21 BOA, MF. MKT, 359/51, Urfa Rüşdiye Mektebi Muallim-i evveli Mehmed Said Efendi'nin Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 16 Haziran 1897 (15 Muharrem 1315) tarihli yazı.

Ceride-i Askeriyye muharrirlerinden olup, ihtiyaca binaen 1897 yılı başlarında Urfa Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvelliğine aylık 1500 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Ancak, maarif bütçesinde bu muallimliğinin maaşı 550 kuruş olarak belirlendiği için, geriye kalan 950 kuruşun nereden ve nasıl karşılanacağı Dâhiliye ve Maarif nezaretleri arasında tartışma konusu olmuştur. Neticede, söz konusu meblağın Maarif Nezareti bütçesinden karşılanması gerektiği, 21 Haziran 1897 tarihli yazıyla Maarif Nezaretine bildirilmiştir. Bunun sonucunda İhsan Bey'in maaşının 1350 kuruşa çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bu maaşla Urfa Rüşdiyesindeki görevine devam eden İhsan Bey, yaklaşık beş yıl sonra 1902 yılı başlarında, maişetini temin edemediği gerekçesiyle maaşının arttırılması veya başka bir memuriyete tayini hususunda ilgili mercilerden talepte bulunmuştur. Fakat Maarif Nezaretinden alınan cevapta; maaşının, emsali olan birinci derece rüşdiye mektepleri muallimleri maaşından çok yüksek olduğu cihetle, ne maaşının arttırılmasının ve ne de başka bir memuriyete tayinin mümkün olmayacağı kendisine bildirilmesi istenmiştir.²²

Mektebin ilk yıllarında talebe sayısı 45 civarındadır. Fakat bu rakam Maarif Nezaretince yeterli görülmemiştir. Bu nedenle, Halep Vilayetine gönderilen 9 Mart 1873 tarihli bir yazıda şu hususlara yer verilmiştir:

“Urfa Rüşdiye Mektebi talebelerinin adedinin az olduğu gelen jurnallerin muayenesinden anlaşılmıştır. Urfa’da bulunan sıbyan mekteplerinden rüşdiyeye talebe aldırılması lüzumlu iken, bu hususa itina ve himmet olunmadığı anlaşılmaktadır. Nezdinizde beyana muhtaç olmadığı üzere, halkın çocuklarının talimi ve maarif nimetinden bol bol faydalanmaları için memleket mektepleri terakkide görülmek lazım geldiğinden, Urfa sıbyan mekteplerinde rüşdiyeye alınmaya şayan ne kadar çocuk var ise mahalli hükümeti tarafından peder ve velilerine gerekli teşvikler yapılarak, rüşdiyeye devam ettirilecek talebenin arttırılması gerektiği tarafınızdan muallimlere beyan ve yazılması iktiza edeceği Meclis-i Maariften ifade edildiğinden gereğinin yapılması sizin gayretinize bağlıdır.”²³

Ancak bütün bu teşviklere rağmen, tespit edilebildiği kadarıyla, mektebin eğitim süresi boyunca talebe sayısı 76’yı geçememiştir.²⁴

Bilindiği gibi, Osmanlı vilayet ve kazalarında bulunan rüşdiye mekteplerinin istediği araç-gereçler ile matbu evraklar, ders kitapları ve yardımcı kaynaklar genellikle Maarif Nezareti tarafından posta yoluyla merkezden gönderilmiştir.²⁵ Bu çerçevede, Urfa Rüşdiye Mektebinde de bir küre talebinde bulunulmuştur. Fakat istenilen kürenin mevcudu kalmadığı için şimdilik gönderilemediği ifade edilmiştir (7 Mayıs 1872).²⁶ Daha sonraki yıllarda yine mektep muallimi tarafından talebeler için resmi yazıyla küre ve Asya haritası talep edilmiştir. Bu sefer de şimdilik yalnız bir adet haritanın postaya verildiği, kürenin de imal edilmekte olduğu ve bitiminde gönderileceği belirtilmiştir (25 Kasım 1874).²⁷

22 BOA, MF. MKT, 359/51; BEO, 892/66891; BEO, 959/71916; DH. MKT, 2081/23; BEO, 967/72480; DH. MKT, 2574/72; DH. MKT, 2591/114.

23 BOA, MF. MKT, 9/89, Maarif Nezaretinden Halep Vilayetine gönderilen 9 Mart 1873 (9 Muharrem 1290) tarihli yazı.

24 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1300, s. 211.

25 Bahri Ata, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi (1872-1895)”, Tarihî Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1, (2009), s. 29-31.

26 BOA, MF. MKT, 1/5.

27 BOA, MF. MKT, 21/92, Maarif Nezaretinden Halep Vilayetine gönderilen 25 Kasım 1874 (15 Şevval 1291) tarihli yazı.

1870-1902 yılları arasında aktif olduğu tespit edilebilen mektebin eğitim ve yardımcı personel kadrosu ile talebe adedinin yıllara göre dağılımı aşağıdaki şekildedir:

Tablo 1. Urfa Mülki Rüşdiye Mektebi Personel ve Talebe Çizelgesi

YIL	BİRİNCİ MUALLİM	İKİNCİ MUALLİM	ÜÇÜNCÜ MUALLİM	HATT/RİKA MUALLİMİ	BEVVAB/HADEME/MUBASSİR	TALEBE ADEDİ
1870 ¹	-	-	-	-	-	-
1871 ²	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	-
1872 ³	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	45
1873 ⁴	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	45
1874 ⁵	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	53
1875 ⁶	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	35
1876 ⁷	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	35
1877 ⁸	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	40
1878 ⁹	-	-	-	-	-	-
1879 ¹⁰	-	-	-	-	-	-
1880 ¹¹	-	-	-	-	-	-
1881 ¹²	-	Reşid Efendi	-	-	-	33
1882 ¹³	-	Reşid Efendi	-	-	-	17
1883 ¹⁴	-	-	-	-	-	74/76
1884 ¹⁵	-	-	-	-	-	70
1885 ¹⁶	Abdürrahim Ef.	-	-	-	-	74/70
1886 ¹⁷	Abdürrahim Ef.	-	-	-	-	74/72
1887 ¹⁸	Abdürrahim Efendi/Abbas Ef.	-	-	-	-	70
1888 ¹⁹	Abdürrahim Efendi/Abbas Ef.	-	-	-	-	74/59
1889 ²⁰	-	-	-	-	-	74
1890 ²¹	Halil Efendi	Abdurrahman Ef.	-	-	Ramazan Ef.	-
1891 ²²	Halil Efendi	Abdurrahman Ef.	-	-	Mehmed Ağa	-
1892 ²³	Halil Efendi	Abdurrahman Ef.	-	-	Hasan Ağa	-
1893 ²⁴	Hacı Halil Kamil Efendi	Abdurrahman Efendi	-	-	Mustafa Ağa	-
1894 ²⁵	Mehmed Said Efendi	Abdurrahman Efendi	-	Mehmed Şerif Efendi	Hasan Ağa	-
1895 ²⁶	Mehmed Said Efendi	Abdurrahman Efendi	-	Mehmed Şerif Efendi	Hasan Ağa	-
1896 ²⁷	Mehmed Said Efendi	Abdurrahman Efendi	-	Mehmed Şerif Efendi	Hasan Ağa	67
1897 ²⁸	Mehmed Said Efendi	Abdurrahman Efendi	-	Mehmed Şerif Efendi	Hasan Ağa	55

1898 ²⁹	İhsan Bey	Abdurrahman Efendi	-	Mehmed Şerif Efendi	Hasan Ağa	47
1899 ³⁰	İhsan Bey	Abdurrahman Efendi	-	Mehmed Şerif Efendi	Hasan Ağa	58
1900 ³¹	İhsan Bey	Abdurrahman Efendi	-	Mehmed Şerif Efendi	1	60
1901 ³²	İhsan Bey	Abdurrahman Efendi	-	Mehmed Şerif Efendi	1	60
1902 ³³	İhsan Bey	Abdurrahman Efendi	-	Mehmed Şerif Efendi	-	-

2. Birecik Mülki Rüşdiye Mektebi

Maarif Salnamesi kayıtlarında; mektebin, ahali tarafından Birecik kazası merkezinde inşa edilerek, Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde açıldığı ifade edilmiştir.²⁸ Fakat bu kayıt sehven düşülmüş olup, mektebin açılışı muhtemelen 1869-1870 öğretim yılı başlarında gerçekleştirilmiştir.²⁹

İlk zamanlarda muallim-i sani ile eğitime başlayan Birecik Rüşdiye Mektebi, talebe sayısının artışına bağlı olarak daha sonraki yıllarda muallim-i evvel, muallim-i sani ve rika muallimleri ile bir bevab tarafından idare edilmiştir. Mektebin talebe adedi ilk yıllarda 30 civarında iken, daha sonraki dönemlerde bazen 89'a kadar çıkmıştır.³⁰

Diğer mekteplerde olduğu gibi, Birecik Rüşdiye Mektebinde de muallim yokluğundan kaynaklanabilecek eğitim aksamalarının yaşanmamasına özen gösterilmiştir. Mesela mektebin muallim-i sanisi Salih Hayali Efendi, eğitim-öğretim meşgalesiyle usanmış olan zihinlerin istirahatı için önemli olan ve buna binaen ders günlerinden ayrılan tatil zamanının yaklaşmasından dolayı, imtihanı tamamladıktan sonra hava değişimine giderek tatilden çok istifade etmek ve Dersaadet'te hususi bir işini de görmek üzere tatile denk gelecek Haziran başından (13 Haziran 1896) itibaren iki ay kadar izin talebinde bulunmuştur (7 Mayıs 1896).³¹ Bunun üzerine, Mekatib-i Rüşdiye İdaresince atama kayıtları ile ilgili yapılan incelemeler sonucunda; adı geçen muallimin R. 1309 (1893/1894) yılında buradaki görevine tayin edildiği ve şimdikiye kadar izin almadığı anlaşılmış olmasına rağmen, eğitim-öğretime başladığı zaman memuriyet vazifesinin başında bulunmak ve aksi takdirde istifa etmiş sayılmak şartıyla, tatil günleri olan bir ay müddetle izinli sayılması uygun görülmüştür (2 Haziran 1896).³² Görüldüğü gibi, eğitim-öğretimin ve sınavların aksamaması için iki aylık izin talebi bir aya indirilmiştir.

Birecik ve Rumkale rüşdiyelerinin ihtiyaç duyduğu kitap ve risaleler de, tıpkı diğer rüşdiyelerde olduğu gibi, Maarif Nezaretince posta yoluyla gönderilmiştir. Nitekim daha önce bu mektepler için gönderilen kitapların bir miktarının Urfa Rüşdiye Mektebine aktarıldığı anlaşılmış; bu nedenle, sözü edilen mektepler için lüzumlu olan kitap ve risalelerin, fiyat defteri ile birlikte tekrar yollandığı ifade edilmiştir (28 Temmuz 1872). Bu defa gönderilen kitap, risale ve haritaların

28 Maarif Salnamesi, H. 1318, s. 1276-1277; H. 1319, s. 550-551.

29 BOA, ŞD, 2212/49.

30 Halep Vilayeti Salnamesi, H. 1289, s. 73; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1289, s. 240; H. 1303, s. 338.

31 BOA, MF. MKT, 322/34, Birecik Rüşdiye Mektebi Muallim-i sanisi Salih Hayali Efendi tarafından Halep Vilayeti Maarif Müdürlüğüne gönderilen 7 Mayıs 1896 (25 Nisan 1312) tarihli yazı.

32 BOA, MF. MKT, 322/34, Mekatib-i Rüşdiye İdaresinin 2 Haziran 1896 (21 Mayıs 1312) tarihli yazısı.

isim ve adedi aşağıdaki gibidir:³³

Tablo 2. Birecik ve Rumkale Rüşdiyelerine Gönderilen Bazı Kitap, Risale ve Haritalar

SIRA NO	KİTAP/RİSALE/HARİTA ADI	KİTAP/RİSALE/HARİTA ADEDİ
1	Vezaif-i Etfal	30
2	Risale-i İlm-i Hesab	40
3	Muhtasar Münşeat	40
4	Mi'yarü'l-Kelam	40
5	Talim-i Farisi	20
6	Gülistan	40
7	Avrupa Haritası	1
8	Afrika Haritası	1
9	Bina	20
10	Fezleke-i Tarih-i Osmanî	20
		252

1869-1910 yılları arasında aktif olduğu tespit edilebilen mektebin eğitim ve yardımcı personel kadrosu ile talebe adedinin yıllara göre dağılımı aşağıdaki şekildedir:

Tablo 3. Birecik Mülki Rüşdiye Mektebi Personel ve Talebe Çizelgesi

YIL	BİRİNCİ MUALLİM	İKİNCİ MUALLİM	ÜÇÜNCÜ MUALLİM	HATT/RİKA MUALLİMİ	BEVVAB/HADEME/MUBASSIR	TALEBE ADEDİ
1869 ³⁴	-	-	-	-	-	-
1870 ³⁵	-	-	-	-	-	-
1871 ³⁶	-	-	-	-	-	-
1872 ³⁷	-	Muallim-i sani ile idare olunmaktadır.	-	-	-	28
1873 ³⁸	-	Muallim-i sani ile idare olunmaktadır.	-	-	-	28
1874 ³⁹	-	Muallim-i sani ile idare olunmaktadır.	-	-	-	26
1875 ⁴⁰	-	Muallim-i sani ile idare olunmaktadır.	-	-	-	36
1876 ⁴¹	-	Muallim-i sani ile idare olunmaktadır	-	-	-	36
1877 ⁴²	-	Muallim-i sani ile idare olunmaktadır	-	-	-	42
1878 ⁴³	-	-	-	-	-	
1879 ⁴⁴	-	-	-	-	-	
1880 ⁴⁵	-	-	-	-	-	-
1881 ⁴⁶	-	Kemal Efendi	-	-	-	20
1882 ⁴⁷	-	Kemal Efendi	-	-	-	20

33 BOA, MF. MKT, 3/23, Maarif Nezaretinden Haleb Vilayetine gönderilen 28 Temmuz 1872 (22 Cemaziyülevvel 1289) tarihli yazı.

1883 ⁴⁸	-	-	-	-	-	16/45
1884 ⁴⁹	-	-	-	-	-	78
1885 ⁵⁰	-	-	-	-	-	87
1886 ⁵¹	-	-	-	-	-	87/89
1887 ⁵²	-	-	-	-	-	131
1888 ⁵³	-	-	-	-	-	87/86
1889 ⁵⁴	-	-	-	-	-	87
1890 ⁵⁵	Hasan Remzi Efendi	Hacı Sadık Efendi	-	Hafız Mustafa Efendi	İbrahim Efendi	-
1891 ⁵⁶	Mahmud Lami' Efendi	Hacı Sadık Efendi	-	Hafız Mustafa Efendi	Hacı Mehmed Ağa	-
1892 ⁵⁷	Mahmud Lami' Efendi ⁵⁸	Hacı Sadık Efendi	-	Mustafa Nef'i Efendi	Hacı Mehmed Ağa	-
1894 ⁵⁹	Hasan Remzi Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Mustafa Nef'i Efendi	Hacı Mehmed Ağa	55
1895 ⁶⁰	Hasan Remzi Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Mustafa Nef'i Efendi	Hacı Mehmed Ef.	-
1896 ⁶¹	Hasan Remzi Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Mustafa Nef'i Efendi	Mükerrem Ağa	-
1897 ⁶²	Hasan Remzi Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Mustafa Nef'i Efendi	Hacı Mehmed Ağa	55
1898 ⁶³	Hasan Remzi Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Mustafa Nef'i Efendi	Hacı Mehmed Ağa	55
1899 ⁶⁴	Hasan Remzi Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Mustafa Nef'i Efendi	Hacı Mehmed Ağa	54/55
1900 ⁶⁵	Eşref Efendi (Vekil)	Münhaldır	-	Mustafa Nef'i Efendi	1	55
1901 ⁶⁶	Mustafa Sabri Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Mustafa Nef'i Efendi	1	57
1902 ⁶⁷	Mustafa Sabri Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Mustafa Nef'i Efendi	-	62
1903 ⁶⁸	Mustafa Sabri Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Mustafa Nef'i Efendi	1	60/70
1904 ⁶⁹	Mustafa Sabri Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Musa Kazım Efendi	-	72
1905 ⁷⁰	Mustafa Sabri Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Mehmed Vefa Efendi	-	80
1906 ⁷¹	Mustafa Sabri Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Mehmed Vefa Efendi	-	80
1907 ⁷²	-	Salih Hayali Efendi	-	-	-	-
1908 ⁷³	Mustafa Sabri Efendi	Salih Hayali Efendi	-	Salih Hayali Efendi	-	43
1910 ⁷⁴	Mümtaz Efendi	-	-	-	-	-

3. Rumkale (Halfeti) Mülki Rüşdiye Mektebi

Maarif Salnamesi kayıtlarında; mektebin, ahali tarafından Rumkale kazası merkezinde inşa edilerek, Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde açıldığı ifade edilmiştir.³⁴ Fakat bu kayıt da sehven düşülmüş olup, mektebin açılışı muhtemelen 1870'lerde gerçekleştirilmiştir.³⁵

Açıldığı günden beri yaklaşık 26 yıl boyunca muallim-i sanilikle idare edilen mektebin talebe sayısı, 1884 yılında buraya muallim-i sani olarak tayin edilen Abdülkadir Efendi zamanında gösterilen gayret sonucunda, R. 1298 (1882/1883) senesine nispeten üçte iki oranında artış göstererek 70'e çıkmıştır. Bu nedenle dar gelen mevcut rüşdiye binası talebeye yetmemiş ve mektep yeni inşa olunan başka bir binaya nakledilmiştir (22 Mart 1896).³⁶ Fakat talebe sayısındaki artışa ve muallimin sair meşguliyetlerine rağmen, mektebin tek bir muallim-i sani ile idaresine uzun yıllar devam edilmiştir.

Maarif Nezaretinin 29 Mayıs 1895 tarihli telgrafnamesinde; Osmanlı'daki rüşdiye mekteplerinin üç derece üzerine tertip edildiği ve muallim maaşlarının da buna göre belirlendiği; fakat yapılan yeni düzenlemelerin bundan sonra mekteplerde muallim boşluğu oluştukça peyderpey uygulamaya konulacağı ifade edilmiştir. Bunun üzerine harekete geçen Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğüne göre; Rumkale Rüşdiyesi öteden beri bir muallim-i sani idaresinde kalmış olup, bu muallimlerden program dairesinde tedrisat ve terakki beklemek muhali temenni kabilindedir. Ayrıca, söz konusu düzenlemeyle, istifa eden kişilerin maaşlarının bahsi geçen yerin muallimliği için tahsis edilmesi uygun olup, bu miktar maaşla da Darümuallimin-i Rüşdiye şahadetnamelilerinden yetenekli bir muallimin tayin ve gönderilmesi mümkündür. Bu nedenle Rumkale Rüşdiyesi muallimliğine, münasip ve muktedir bir muallimin tayin ve gönderilmesine müsaade edilmelidir (28 Mayıs 1896).³⁷

Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğü'nün sözü edilen bu önerisini değerlendiren Mekatib-i Rüşdiye İdaresi şöyle bir karara varmıştır:

"...Darümualliminde tahsil etmeyerek mahallince seçilen muallim-i sanilerle idare olunan rüşdiye mekteplerinin vücudundan istifade edilemeyeceği muhakkak olduğu cihetle, bu mekteplere Darümuallimin şahadetnamelilerinden birer muallim tayin buyrulmasındaki lüzum aşikârdır. Bununla beraber, yeni düzenlemelerin mekteplerde boşluk oluşmasına bağlı olması ve kademeli olarak uygulamaya konulması hakkındaki karar, bir takım muallimlerin açıkta kalarak mağdur olmalarına neden olmaktadır. Ayrıca, bu düzenlemelerle tahsisat-ı atika devrettirilmiş, yani mekteplerin bazısından kesilen tahsisat diğerlerine eklenmek suretiyle idare-i maslahat edilmiştir. Bu münasebetle, muallim-i sani idaresinde bulunan mekteplerin bir defada muallim-i evvel idaresine bırakılması halinde artacak masrafa karşılık bulunamayarak, maaşların ödenememesi yüzünden şikâyetlerin olmasına mahal kalmaması gerekir. Şu halde bahsi geçen mektebe şimdiden muallim-i evvel tayini mümkün olamayacağını; ancak muallimin vazifesini yapmada tamamen iktidarsızlığı, rehavet ve tembelliği tahakkuk ederse, bildirilmesi halinde, azl ve tebdil ile yerine yeni düzenlemeler gereğince muallim-i evvel tayin edilmesi zaruri bulunduğu cevaben müdürlüğe bildirilmesi

34 Maarif Salnamesi, H. 1318, s. 1276-1277; H. 1319, s. 550-551.

35 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1287, s.127.

36 BOA, MF. MKT, 315/48, Abdülkadir Efendi'nin Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğüne gönderdiği 22 Mart 1896 (7 Şevval 1313) tarihli yazı.

37 BOA, MF. MKT, 324/44, Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğünden Maarif Nezaretine gönderilen 28 Mayıs 1896 (15 Zilhicce 1313) tarihli yazı.

uygundur (17 Haziran 1896).”³⁸

Maarif Nezaretinin bu olumsuz cevabına rağmen, Rumkale Kazası İdare Meclisi, hem Rumkale Rüşdiye Mektebinin düzeyini muallim-i sanilikten muallim-i evvelik sınıfına yükseltmek ve hem de uzun yıllar burada muallim-i sani olarak başarılı hizmetlerde bulunan Abdülkadir Efendi’nin muallim-i evvel olma isteğini yerine getirmek için yeniden talepte bulunmuştur (25 Temmuz 1896).³⁹ Ancak, Mekatib-i Rüşdiye İdaresince 7 Eylül 1896 tarihli yazıyla yapılan değerlendirme sonucunda yine olumsuz bir cevap verilmiştir.⁴⁰ Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Abdülkadir Efendi’nin daha sonraki yıllarda burada muallim-i evvel vekili olarak çalışmaya başlamış olması, bu mektebin düzeyinin muallim-i evvelliğe yükseltildiğini göstermektedir.⁴¹

Rumkale Rüşdiye Mektebinde yaklaşık 13 yılı muallim-i sanilik ve 2 yılı da muallim-i evvel vekilliği olmak üzere toplamda 15 yıl görev yapan Abdülkadir Efendi hakkında elde edilen bilgilerin bir arada verilmesi önem arz etmektedir. Abdülkadir Efendi, R. 1290 (1874/1875)’dan 1896 yılı başlarına kadar toplamda 20 seneden fazla, Haleb Vilayeti dâhilinde bulunan Deyr ve Urfa sancakları ile Birecik ve Rumkale kazaları rüşdiye mekteplerinde muallim-i sani olarak bulunmuş ve bu süre zarfında vatan evladının tahsil ve talimine ciddi bir şekilde çalışmıştır. Bilhassa Rumkale Rüşdiye Mektebinde görev aldığı 1884 yılından itibaren, R. 1298 (1882/1883) senesine nispetle, mektebin talebe adedini yaklaşık üçte iki oranında arttırmıştır. Ayrıca, mevcut mektep binasının yeterli gelmemesi üzerine yeni bir bina inşa ettirerek rüşdiyeyi buraya naklettirmiştir. Abdülkadir Efendi, bahsi geçen bütün bu hizmetlerinden dolayı, Padişah tarafından taltif edilmek suretiyle diğer meslektaşları gibi sevindirilmek istemiştir (22 Mart 1896). Ancak, Maarif Nezaretince yapılan değerlendirme sonucunda; rüşdiye mektepleri muallim-i sanilerinin “rüüs” ilmiye rütbesiyle taltiflerinin usule aykırı olduğu belirtilerek, teklifi uygun görülmemiştir.⁴²

Taltif konusunda istediğini elde edemeyen Abdülkadir Efendi, bu defa da ailesinin kalabalık olmasından dolayı muallim-i sanilik maaşıyla geçimini sağlamada zorluk çekmekte olduğunu ve buna binaen, muallim-i sanisi bulunduğu Rumkale Rüşdiye Mektebinin düzeyinin muallim-i evvelik sınıfına terfi ettirilerek, kendisinin de bu muallimliğe tayin edilmesini istemiştir. Bu da olmadığı takdirde, Haleb Vilayeti dâhilinde bulunan Urfa, Kilis, Birecik, Nizib ve Rakka kazalarından birinin rüşdiye mektebi muallim-i evvelliğine terfi ettirilmesi talebinde bulunmuştur. Bu talep Rumkale Kazası İdare Meclisince de yerinde görülerek, Abdülkadir Efendi’nin 12 seneden beri mektebin terakkisi yolunda büyük çaba sarf ettiği ve bu sayede talebenin adedinin günbegün arttığı beyan edilmiştir. Fakat bu talebelerin eğitim-öğretimlerinin yanı sıra, vazifesine ilave edilen resmi yazışma ve çizelgeler hazırlama görevlerinin bir muallim tarafından yapılmasının çok zor olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle, söz konusu mektebin sınıfının bir derece daha terfi ve muallim-i evvelliğine Abdülkadir Efendi’nin tayin edilmesi halinde, mektebin bir kat daha terakki edeceği ifade edilmiştir (25 Temmuz 1896).⁴³ Ancak, Mekatib-i Rüşdiye İdaresi, Abdülkadir

38 BOA, MF. MKT, 324/44, Mekatib-i Rüşdiye İdaresinin 17 Haziran 1896 (5 Haziran 1312) tarihli yazısı.

39 BOA, MF. MKT, 335/34, Rumkale Kazası İdare Meclisinin 25 Temmuz 1896 (14 Safer 1314) tarihli mazbatası.

40 BOA, MF. MKT, 335/34; MF. MKT, 338/3.

41 BOA, MF. MKT, 480/7, Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğünden Maarif Nezaretine gönderilen 15 Eylül 1899 (9 Cemaziyülevvel 1317) tarihli yazı.

42 BOA, MF. MKT, 315/48.

43 BOA, MF. MKT, 335/34.

Efendi'nin mahallince seçilen muallim-i sanilerden olup Dârümuallimîn şahadetnamesine sahip olmadığını, taşra rüşdiye mektepleri muallim-i evveliklerinin ise Dârümuallimîn mezunlarına münhasır bulunduğunu belirterek, söz konusu talebin yerine getirilmesinin mümkün olmadığına karar vermiştir (7 Eylül 1896/26 Ağustos 1312). Buna rağmen daha sonraki yıllarda Abdülkadir Efendi'nin aynı okula muallim-i evvel vekili olarak atandığı anlaşılmaktadır.⁴⁴ Fakat Abdülkadir Efendi, muallim-i evvel olarak çalışmayı şiddetle istediği halde, çok kısa bir süre sonra müftülük görevine geçtiğinden, uzun yıllar çalıştığı mektepten 1 Ağustos 1899 tarihinde ayrılmıştır.⁴⁵

Rumkale Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliği vekâletinden istifa ettiği, 23 Şubat 1899 tarihli yazıyla arz olunan Abdülkadir Efendi'nin yerine, bu kazanın ulemasından olup evrakların ekinde biyografisi takdim edilen Mustafa Tefvik Efendi muallim-i evvel vekili olarak tayin edilmiştir. Tatil dönemi olmasına rağmen mektep boş bırakılmamış, Abdülkadir Efendi'nin görevden ayrıldığıının ertesi günü, yani 2 Ağustos 1899 tarihinde Mustafa Tefvik Efendi resmen göreve başlatılmıştır.⁴⁶ Bu durum, Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından da tasdik edilmiştir.⁴⁷

1870-1908 yılları arasında aktif olduğu tespit edilebilen mektebin eğitim ve yardımcı personel kadrosu ile talebe adedinin yıllara göre dağılımı aşağıdaki şekildedir:

Tablo 4. Rumkale Mülki Rüşdiye Mektebi Personel ve Talebe Çizelgesi

YIL	BİRİNCİ MUALLİM	İKİNCİ MUALLİM	ÜÇÜNCÜ MUALLİM	HATT/RİKA MUALLİMİ	BEVVAB/HADEME/MUBASSIR	TALEBE ADEDİ
1870 ⁷⁵	-	-	-	-	-	-
1871 ⁷⁶	-	-	-	-	-	-
1872 ⁷⁷	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	32
1873 ⁷⁸	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	32
1874 ⁷⁹	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	34
1875 ⁸⁰	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	29
1876 ⁸¹	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	29
1877 ⁸²	-	Muallim-i sani ile idare edilmektedir.	-	-	-	35
1878 ⁸³	-	-	-	-	-	-
1879 ⁸⁴	-	-	-	-	-	-
1880 ⁸⁵	-	-	-	-	-	-
1881 ⁸⁶	-	Müslüm Efendi	-	-	-	22
1882 ⁸⁷	-	Müslüm Efendi	-	-	-	23

44 BOA, MF. MKT, 335/34; MF. MKT, 338/3; MF. MKT, 480/7

45 BOA, MF. MKT, 480/7.

46 BOA, MF. MKT, 480/7, Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğünden Maarif Nezaretine gönderilen 15 Eylül 1899 (9 Cemaziyülevvel 1317) tarihli yazı.

47 BOA, MF. MKT, 480/7.

1883 ⁸⁸	-	-	-	-	-	41/40
1884 ⁸⁹	-	Abdülkadir Efendi	-	-	-	29
1885 ⁹⁰	-	Abdülkadir Efendi	-	-	-	41/29
1886 ⁹¹	-	Abdülkadir Efendi	-	-	-	41/30
1887 ⁹²	-	Abdülkadir Efendi	-	-	-	35
1888 ⁹³	-	Abdülkadir Efendi	-	-	-	41/59
1889 ⁹⁴	-	Abdülkadir Efendi	-	-	-	41
1890 ⁹⁵	-	Abdülkadir Efendi	-	İbrahim Rüşdi Efendi	Şeyh Bazur Efendi	-
1891 ⁹⁶	-	Abdülkadir Efendi	-	İsmail Yaver Efendi	Şeyh Bazur Efendi	-
1892 ⁹⁷	-	Abdülkadir Efendi	-	Rüşdi Efendi	Şeyh Bazur Efendi	-
1894 ⁹⁸	-	Abdülkadir Efendi	-	Mahmud Nedim Efendi	Bazur Ağa	50
1895 ⁹⁹	-	Abdülkadir Efendi	-	-	-	-
1896 ¹⁰⁰	-	Abdülkadir Efendi	-	-	-	70
1897 ¹⁰¹	-	Abdülkadir Efendi	-	-	-	-
1898 ¹⁰²	Abdülkadir Efendi (Vekil)	-	-	Mahmud Nedim Efendi	Bazur Ağa	62/50
1899 ¹⁰³	Abdülkadir Efendi (Vekil)	-	-	Mahmud Nedim Efendi	Bazur Ağa	50
1900 ¹⁰⁴	Mustafa Tevfik Efendi (Vekil)	-	-	Mahmud Nedim Efendi	1	46/48
1901 ¹⁰⁵	Mustafa Tevfik Efendi (Vekil)	-	-	Mahmud Nedim Efendi	1	46
1902 ¹⁰⁶	Mustafa Tevfik Efendi (Vekil)	-	-	Mahmud Nedim Efendi	-	60
1903 ¹⁰⁷	Mustafa Tevfik Efendi (Vekil)	Muavin İsmail Efendi	-	Mahmud Nedim Efendi	1	40/60
1904 ¹⁰⁸	Mustafa Tevfik Efendi (Vekil)	Riyaziye Muallimi İsmail Efendi	-	Mahmud Nedim Efendi	Molla Bazur Ağa	60
1905 ¹⁰⁹	Mustafa Tevfik Efendi (Vekil)	Riyaziye Muallimi İsmail Efendi	-	Mahmud Nedim Efendi	-	62
1906 ¹¹⁰	Hasan Tahsin Efendi	-	-	Mahmud Nedim Efendi	Şeyh Bazur Ağa	60
1908 ¹¹¹	Abdullah Efendi	-	-	Mahmud Nedim Efendi	Şeyh Bazur Ağa	50

4. Nizib Mülki Rüşdiye Mektebi

Urfa Sancağı idari sınırları içinde yer alan Birecik kazasının Nizib köyünde bir rüşdiye mektebi açılması için ilk teşebbüs, tespit edilebildiği kadarıyla, 1894 yılı başlarında ahali tarafından yapılmıştır. Nizib halkının, köylerinde rüşdiye mektebi açılması için Birecik Kaymakamlığına gönderdiği 27 Ocak 1894 tarihli umumi dilekçede şu hususlara yer verilmiştir:

“...İdare-i seniyyeleri altında bulunan İslam, Hıristiyan ve Yahudi milletlerinden oluşan 1000 haneden fazla ve 10 kadar ibtidai mektebine sahip Nizib nahiyesinde dahi o şerefe mazhariyet ümidiyle birkaç seneden beri bir rüşdiye mektebinin yeri mevcut olduğu; gençlerimizin, maarif tahsili hususunda noksanz kabiliyetleri bulunduğu halde teessüf olunur ki resmi bir rüşdiye mektebinin açılışına nail olunamamıştır. Şu muvaffakiyetsizliğin devamıyla, vatanın ümidi olan çocukların cehalet içinde yuvarlanıp sosyal hayattan bir şey istifade edememesine Padişah'ın rızası olamayacaktır. Bu nedenle, lütuf ve merhamet eseri olarak memleketimizde resmi bir rüşdiye mektebinin açılması ile lazım olan muallimlerin tayin ve gönderilmesi vesilelerinin ikmali için durumun Maarif Nezaretine bildirilmesini arz ve istirham ederiz.”⁴⁸

Nizib ahalisinin dilekçesini görüşen Birecik İdare Meclisi, hem Nizib'in gelişmişlik durumunu ve hem de mektebin açılışıyla ilgili olumlu kanaatini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“...Ahalinin maarife olan şevk ve gayretleri ile çarşı ve pazarı mükemmel olduğu gibi; 700 haneye, camilere, mescidlere ve birkaç sıbyan mektebine sahip olduğundan ve mevkiinin de haiz olduğu ehemmiyet ve büyüklüğünden dolayı Nizib karyesinde bir rüşdiye mektebinin açılması ile icab eden muallimlerin tayini uygundur. Zaten rüşdiye mektebinin binaları ile odaları mevcut ve mükemmel olup, muallim maaşlarından başka hiçbir masrafı yoktur.”

Birecik İdare Meclisinin bu mazbatasını ve ekindeki dilekçeyi değerlendiren Urfa Sancağı İdare Meclisine göre de hakikaten söz konusu kasaba her ne kadar karye (köy) sıfatıyla anılmakta ise de, mevkiinin ehemmiyet ve büyüklüğünden ve ahalisinin maarifle alakalı şevk ve gayretlerinden dolayı orada bir rüşdiye mektebinin açılması maarifin terakkisi nokta-i nazarından pek münasiptir. Bu nedenle, gerekli olan muallimler ile bevvabın tayin edilerek, sözü edilen mektebin teşkiline müsaade edilmesi gerekir (19 Temmuz 1894).⁴⁹

Yapılan yazışmalar sonucunda mektebin açılması için gerekli olan iradenin çıktığı, 22 Ağustos 1895 tarihli Sadaret yazısında ifade edilmiştir. Gerekli müsaadeyi alan Maarif Nezareti, konuyu Maarif Muhasebe-i Umumiyye Dairesine havale ederek, mektebin eğitim-öğretim masraflarının belirlenmesini istemiştir. Burada yapılan değerlendirmede; Nizib Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine, hatt muallimliğiyle beraber, aylık 700, hademeliğine 80 ve yıllık çeşitli masraflarına da 500 kuruşun tahsisi uygun görülmüştür (3 Eylül 1895).⁵⁰ Bunun üzerine, Meclis-i Kebir-i Maarifin 17 Ekim 1895 tarihli kararıyla, Darümuallimin ve Mekteb-i Hukuk-ı Şahane mezunlarından Bekir Sıdkı Efendi, uhdesinde rika muallimliği de olmak üzere, aylık 700 kuruş maaşla söz konusu mektebe muallim-i evvel olarak atanmıştır. Akabinde Maarif Nezaretince kendisine yemin ettirilmiş ve harcırahı verilerek görev yerine gönderilmiştir. Bu durum, 22 Kasım 1895 tarihli yazıyla da Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğüne bildirilmiştir.⁵¹

Mektebe muallim tayin edildikten sonra, Birecikli Hacı Ali Efendi de buraya bevvab olarak kabul edilmesi talebinde bulunmuştur. Bu talep, Meclis-i Kebir-i Maarifçe onaylanarak, iyi halli olması ve iktidarının bulunması halinde, adı geçen şahsın yukarıda belirtilen maaşla mahallince

48 BOA, MF. MKT, 294/39, Nizib Karyesi ahalisinin Birecik Kaymakamlığına gönderdiği umumi dilekçe.

49 BOA, MF. MKT, 294/39, Urfa Sancağı İdare Meclisinden Haleb Vilayetine gönderilen 19 Temmuz 1894 (15 Muharrem 1312) tarihli mazbata.

50 BOA, MF. MKT, 294/39, Maarif Muhasebe-i Umumiyye Dairesinin 3 Eylül 1895 (22 Ağustos 1311) tarihli yazısı.

51 BOA, MF. MKT, 294/39, Maarif Nezaretinden Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğüne gönderilen 22 Kasım 1895 (4 Cemaziyülâhır 1313) tarihli yazı.

bevvab olarak tayini hususunun Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğüne bildirilmesi uygun görülmüştür (17 Aralık 1895).⁵² Ancak, mektebin muallim-i evveli ile bevvabı atandığı halde, muallim-i evvel olarak tayin edilen Bekir Sıdkı Efendi görev yerine gitmemiştir. Bu nedenle de, açılması için büyük çaba sarf edilen Nizib Rüşdiye Mektebi eğitime başlayamamıştır. Bu durumda yeniden harekete geçen Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğü, yeni düzenlemeler gereği, söz konusu muallimlik maaşının aylık 500 kuruşa indirildiğini ifade ederek, bu miktar maaşla mektep için muktedir bir muallim-i evvelin tayinine müsaade edilmesini istemiştir (27 Mayıs 1897).⁵³ Fakat yeni bir muallim-i evvelin atanabilmesi için Bekir Sıdkı Efendi'nin akıbetinin ne olduğunun bilinmesi ve kendisine ödenen yol harcırahının iade edilmesi gerekli görülmüştür. Bunun üzerine yapılan araştırmada, Bekir Sıdkı Efendi'nin başka bir memuriyete tayin olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, mektep için Darümuallimin mezunlarından başka bir muallimin tayin edilerek, açılış töreninin icrasına müsaade edilmesi istenmiştir (1 Temmuz 1898).⁵⁴ Böylece, ahali tarafından inşa edilen mektep, sözü edilen muallim yokluğu sıkıntısından dolayı ancak Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde R. 1315 (1899/1900) yılında açılabilmiştir.⁵⁵

1899-1908 yılları arasında aktif olduğu tespit edilebilen mektebin eğitim ve yardımcı personel kadrosu ile talebe adedinin yıllara göre dağılımı aşağıdaki şekildedir:

Tablo 5. Nizib Mülki Rüşdiye Mektebi Personel ve Talebe Çizelgesi

YIL	BİRİNCİ MUALLİM	İKİNCİ MUALLİM	ÜÇÜNCÜ MUALLİM	HATT/RİKA MUALLİMİ	BEVVAB/HADEME/MUBASSIR	TALEBE ADEDİ
1899 ¹¹²	Abdullah Hilmi Efendi	-	-	Abdullah Hilmi Efendi	1	20
1900 ¹¹³	Abdullah Hilmi Efendi	-	-	Abdullah Hilmi Efendi	1	43
1901 ¹¹⁴	Abdullah Hilmi Efendi	-	-	Abdullah Hilmi Efendi	1	43
1903 ¹¹⁵	Hasan Tahsin Efendi (Vekil)	-	-	Hasan Efendi	1	45
1904 ¹¹⁶	Hamid Efendi	Riyaziye Muallimi Hasan Tahsin Efendi	-	-	Mustafa Ağa	40
1905 ¹¹⁷	Münhal	Muavini Mehmed Nuri Efendi	-	-	-	45
1906 ¹¹⁸	İsmail Efendi	Muavini Mehmed Nuri Efendi	-	-	-	45
1908 ¹¹⁹	Bekir Sıdkı Efendi	Muavini İsmail Hakkı Efendi ¹²⁰	-	Mustafa Lami' Efendi	-	46

52 BOA, MF. MKT, 298/58, Mekatib-i Rüşdiye İdaresinin 17 Aralık 1895 (5 Kanun-i evvel 1311) tarihli yazısı.

53 BOA, MF. MKT, 294/39, Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğünden Maarif Nezaretine gönderilen 27 Mayıs 1897 (25 Zilhicce 1314) tarihli yazı.

54 BOA, MF. MKT, 294/39, Haleb Vilayeti Maarif Müdürlüğünden Maarif Nezaretine gönderilen 1 Temmuz 1898 (11 Safer 1316) tarihli yazı.

55 Maarif Salnamesi, H. 1318, s. 1276-1277; H. 1319, s. 550-551.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat'ın ilanından sonra daha planlı bir şekilde yürütülen modernleşme çalışmaları, bilhassa eğitim alanında kısa sürede hem merkezde ve hem de taşrada etkisini göstermeye başlamıştır. Bu kapsamda, diğer vilayet ve sancaklarda olduğu gibi, bugünkü Şanlıurfa ili ve ilçelerinin önemli bir kısmını içine alan Urfa Sancağında da ilk açılan modern okullar erkek rüşdiye mektepleri olmuştur. Bunlar; Urfa Rüşdiye Mektebi, Birecik Rüşdiye Mektebi, Rumkale (Halfeti) Rüşdiye Mektebi ve Nizib Rüşdiye Mektebidir. Bölgedeki diğer sancak ve kazalarla karşılaştırıldığında, söz konusu okulların burada da hemen hemen aynı tarihlerde açıldığı anlaşılmaktadır. Bu okulların açılıp eğitime başlamasında karşılaşılan sorunların başında, yine birçok bölgede olduğu gibi, öğretmen ihtiyacının tam olarak karşılanamaması gelmiştir. Bölgeye atanan öğretmenler ise göreve başlamadan başka bir yere tayin istemişlerdir. Bu durum, okulların fiziki açıdan hazır olmasına rağmen, talebelerin eğitime başlamalarının gecikmesine neden olmuştur.

Urfa Sancağında açılan rüşdiye mekteplerinde ilk yıllarda zaman zaman öğretmen eksikliği sıkıntısı yaşanmıştır. Fakat zamanla Hacı Abdurrahim Efendi, Mehmed Said Efendi, İhsan Bey, Abdurrahman Efendi, Mehmed Şerif Efendi, Salih Hayali Efendi, Mustafa Nef'i Efendi, Abdülkadir Efendi ve Abdullah Hilmi Efendi gibi zatlar uzun yıllar bu okullarda öğretmenlik yapmışlardır. Burada bilhassa öğretmen yokluğundan kaynaklanabilecek eğitim-öğretim aksamalarına meydan vermemek için okullar genellikle sene içerisinde boş bırakılmamıştır. Tatillerde ve hastalık gibi çok zaruri durumlarda bile öğretmenlerin uzun süreli izin kullanmalarına müsaade edilmemiş veya mutlaka yerlerine vekâleten başka bir muallim tayin edilmiştir.

Urfa ve çevresinde açılan söz konusu rüşdiye mektepleri, ilk açılan modern okullar olması hasebiyle, bölgede çok sayıda yeni ibtidai mektebi ile idadi ve sanayi mekteplerinin açılmasına da öncülük etmiştir. Ayrıca, Urfa bölgesindeki sıbyan ve ibtidai mezunlarının eğitimlerini kendi memleketlerinde sürdürmelerine imkân sağlayarak, yıllara göre her bir okulda sayıları 20 ile 90 arasında değişen çok sayıda talebenin modern eğitim tarzına uygun olarak yetişmesine zemin hazırlamıştır. İlk zamanlarda rüşdiye mekteplerine çok fazla rağbet gösterilmemekle birlikte, daha sonraki yıllarda talebe sayısında hızlı bir artış olmuştur.

Osmanlı ülkesinin pek çok yerinde olduğu gibi, Urfa bölgesinde açılan rüşdiyelerin de inşa masraflarının hemen hemen tamamı, fedakâr ve eğitim sever olan yöre halkı tarafından karşılanmıştır. Merkezden ise sadece öğretmen maaşları ile eğitim-öğretimde kullanılacak kitap, risale ve harita gibi araç-gereçler istenmiştir. Bu öğretim materyali, imkânlar ölçüsünde Maarif Nezaretince tedarik edilerek bölgeye gönderilmiştir.

Dönemin bütün mali sıkıntılılarına ve yetişmiş eleman azlığına rağmen, Maarif Nezaretinin teşviki ve yöre halkı ile mahalli idarecilerin gayretleri neticesinde, bölgede modern ortaokul eğitimi yapan rüşdiye mekteplerinin uzun yıllar aktif olması sağlanmıştır. Böylece genç nesillerin yetişmesine ciddi destek verilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Babîâli Evrak Odası (BOA, BEO)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Şura-yı Devlet Evrakı (BOA, ŞD)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dâhiliye Evrakı (BOA, İ. DH)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Mektubi Evrakı (BOA, DH. MKT)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Mektubi Evrakı (BOA, MF. MKT)

Salnameler

Maarif Salnameleri

Haleb Vilayet Salnameleri

Osmanlı Devlet Salnameleri

Telif Eserler

Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a), Alfa Yayınları, İstanbul 1999.

Ata, Bahri, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi (1872-1895)." Tarih'in Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1, (2009), s. 27-36.

Ekinci, Abdullah - Paydaş, Kazım, "Kuruluşundan Osmanlı Hâkimiyetine: Urfa Siyasi Tarihi", Osmanlı Urfası, Cilt: 1, Editör: Abdullah Ekinci, İstanbul 2018.

Demirel, Muammer, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri." Türkler, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 64-93.

Kodaman, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Öztürk, Şehnaz, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa'da Eğitim, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2006.

Ünal, Uğur, Meclis-i Kebir-i Maarif (1869-1922), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Üner, Mehmet Emin, Osmanlı Klasik Dönem Sonlarında Bir Güneydoğu Anadolu Şehri: Urfa (1700-1800), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.

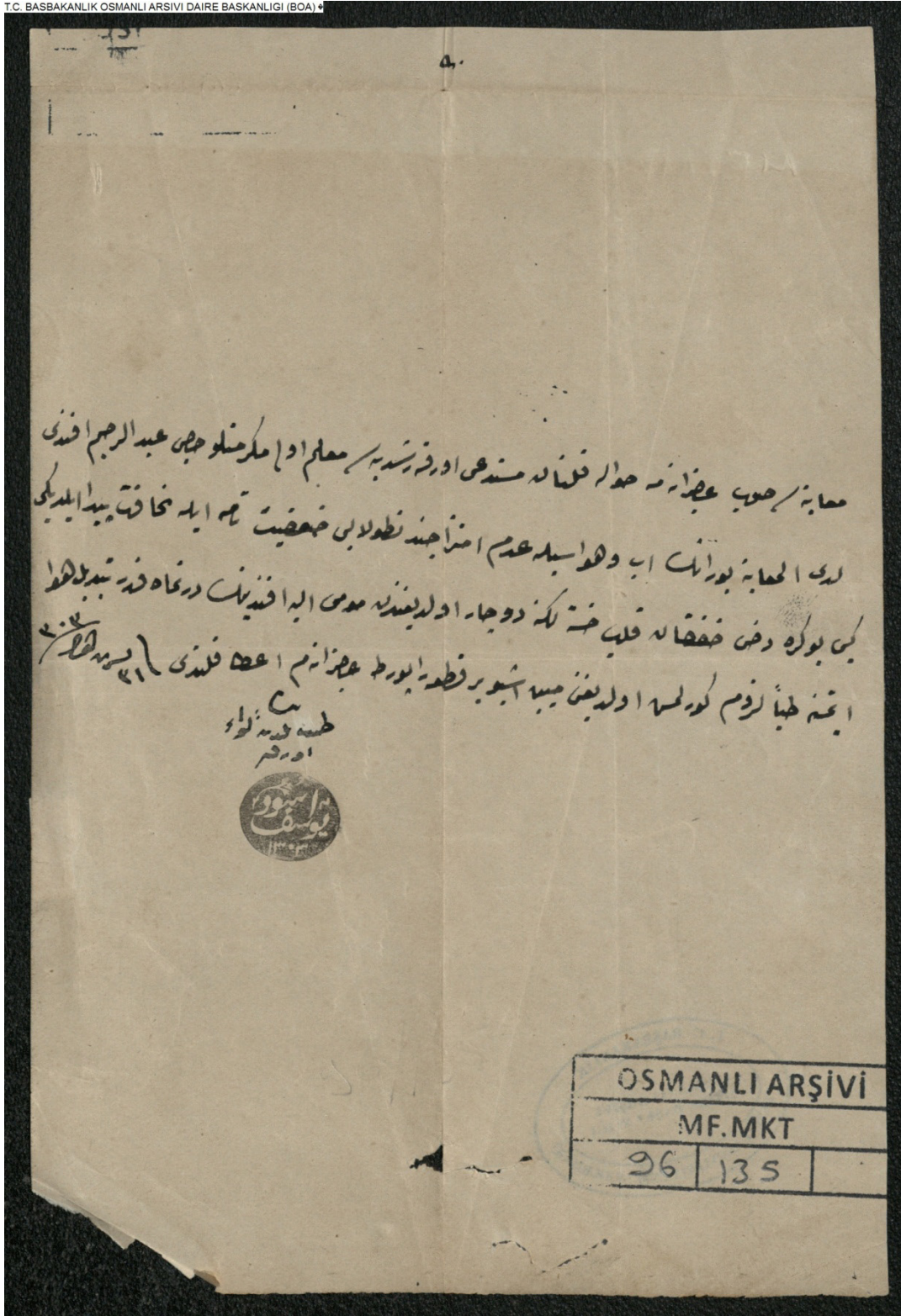
Yıldız, Hatip, "Osmanlı Devleti'nde Mülki (Sivil) Erkek Rüşdiye Muallimlerinin

Ek. 2. Urfa Sancağı Belediye Tabibinin Urfa Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Hacı Abdurrahim Efendi'ye Verdiği 31 Teşrin-i evvel 1303 Tarihli Sağlık Raporu

MF.MKT.00096.00135.001

Tablolarda kullanılan dipnotlar

1 Bu tarihte mektebin kaydı olmakla birlikte, muallim ve talebe adedine yer verilmemiştir. Bkz. Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1287, s. 76.

2 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1288, s. 146; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1288, s. 75.

3 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1289, s. 240; Haleb Vilayeti Salnamesi, H. 1289, s. 73.

4 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1290, s. 213.

5 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1291, s. 219.

6 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1292, s. 158.

7 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1293, s. 161;

8 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1294, s. 538.

9 Bu tarihte mektebin adına yer verildiği halde, diğer özelliklerinden söz edilmemektedir. Bkz. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1295, s. 433.

10 Bu tarihte mektebin adına yer verilmiş olup, diğer özelliklerinden söz edilmemektedir. Bkz. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1296, s. 184.

11 Bu tarihte mektebin adına yer verilmiş olup, diğer özelliklerinden söz edilmemektedir. Bkz. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1297, s. 254.

12 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1298, s. 283.

13 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1299, s. 275.

14 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1300, s. 116; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1300, s. 211.

15 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1301, s. 396.

16 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1302, s. 204; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1302, s. 418; MF. MKT, 85/79.

- 17 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1303, s. 225; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1303, s. 338.
- 18 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1304, s. 324; BOA, MF. MKT, 96/135.
- 19 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1305, s. 215; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1305, s. 251; MF. MKT, 275/73.
- 20 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1306, s. 213.
- 21 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1307, s. 106.
- 22 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1308, s. 229.
- 23 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1309, s. 160.
- 24 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1310, s. 249; BOA, MF. MKT, 168/68.
- 25 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1312, s. 293.
- 26 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1313, s. 278.
- 27 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1314, s. 262.
- 28 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1315, s. 267.
- 29 Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 1012; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1316, s. 293.
- 30 Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 1112; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1317, s. 293.
- 31 Maarif Salnamesi, H. 1318, s. 1254; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1318, s. 308.
- 32 Maarif Salnamesi, H. 1319, s. 532.
- 33 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1320, s. 326.
- 34 BOA, ŞD, 2212/49.
- 35 Bu tarihte mektebin kaydı olmakla birlikte, henüz muallim tayin edilmediği belirtilmiştir. Bkz. Haleb Vilayeti Salnamesi, H. 1287, s. 76; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1287, s.127.
- 36 Bu tarihte mektebin kaydı olmakla birlikte, muallim ve talebe adedine yer verilmemiştir. Bkz. Haleb Vilayeti Salnamesi, H. 1288, s. 75; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1288, s. 146.

- 37 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1289, s. 240; Haleb Vilayeti Salnamesi, H. 1289, s. 73.
- 38 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1290, s. 213.
- 39 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1291, s. 219.
- 40 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1292, s. 158.
- 41 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1293, s. 161.
- 42 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1294, s. 538.
- 43 Bu tarihte mektebin adına yer verilmiş olup, diğer özelliklerinden söz edilmemektedir. Bkz. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1295, s. 433.
- 44 Bu tarihte mektebin adına yer verilmiş olup, diğer özelliklerinden söz edilmemektedir. Bkz. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1296, s. 184.
- 45 Bu tarihte mektebin adına yer verilmiş olup, diğer özelliklerinden söz edilmemektedir. Bkz. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1297, s. 255.
- 46 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1298, s. 283.
- 47 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1299, s. 275.
- 48 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1300, s. 116; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1300, s. 211.
- 49 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1301, s. 396.
- 50 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1302, s. 204; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1302, s. 418.
- 51 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1303, s. 225; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1303, s. 338.
- 52 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1304, s. 324.
- 53 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1305, s. 215; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1305, s. 250.
- 54 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1306, s. 213.
- 55 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1307, s. 106.
- 56 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1308, s. 231.

- 57 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1309, s. 161.
- 58 Mahmud Lami' Efendi, Birecik Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli iken, 20 yıllık güzel hizmetine binaen, 1 Eylül 1892 (8 Safer 1310) tarihli hususi irade doğrultusunda aylık 2000 kuruş maaşla İstanbul'da Adliye Dairesinde istihdamı kararlaştırılmıştır. Ancak, üç ay sonra çıkan başka bir iradeyle aynı maaşla Maarif Meclisi azalığına tayini uygun görülmüş ve durum Maarif Nezaretine bildirilmiştir. Bkz. BOA, İ. HUS, 3/43; BOA, BEO, 61/4574; BOA, BEO, 112/8370.
- 59 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1312, s. 303.
- 60 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1313, s. 286.
- 61 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1314, s. 271.
- 62 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1315, s. 276.
- 63 Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 1012; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1316, s. 303.
- 64 Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 1112; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1317, s. 303.
- 65 Maarif Salnamesi, H. 1318, s. 1254-1255; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1318, s. 319.
- 66 Maarif Salnamesi, H. 1319, s. 532.
- 67 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1320, s. 336.
- 68 Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 460; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1321, s. 395.
- 69 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1322, s. 409.
- 70 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1323, s. 426.
- 71 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1324, s. 419.
- 72 Muallim-i sani Salih Hayali Efendi'nin memuriyetinin 1907 yılı başlarında tasdik edildiği; 1908 yılı başlarında ise kendisine 6 aylık izin verildiği anlaşılmaktadır. Bkz. MF. MKT, 980/57; MF. MKT, 1037/13.
- 73 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1326, s. 418.
- 74 BOA, MF. MKT, 1155/107.
- 75 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1287, s.127.

- 76 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1288, s. 146.
- 77 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1289, s. 240.
- 78 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1290, s. 213.
- 79 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1291, s. 219.
- 80 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1292, s. 158.
- 81 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1293, s. 161.
- 82 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1294, s. 536.
- 83 Bu tarihte mektebin adına yer verilmiş olup, diğer özelliklerinden söz edilmemektedir. Bkz. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1295, s. 433.
- 84 Bu tarihte mektebin adına yer verilmiş olup, diğer özelliklerinden söz edilmemektedir. Bkz. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1296, s. 184.
- 85 Bu tarihte mektebin adına yer verilmiş olup, diğer özelliklerinden söz edilmemektedir. Bkz. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1297, s. 254.
- 86 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1298, s. 283.
- 87 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1299, s. 275.
- 88 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1300, s. 116; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1300, s. 211.
- 89 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1301, s. 396.
- 90 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1302, s. 204; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1302, s. 418.
- 91 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1303, s. 225; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1303, s. 338.
- 92 Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1304, s. 324.
- 93 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1305, s. 215; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1305, s. 250.
- 94 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1306, s. 213.
- 95 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1307, s. 106.

- 96 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1308, s. 233.
- 97 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1309, s. 162.
- 98 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1312, s. 307.
- 99 Bu tarihte kazada bir rüşdiye mektebinin varlığından söz edilmekte, fakat muallim ve talebe durumuna değinilmemektedir. Bkz. Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1313, s. 290.
- 100 BOA, MF. MKT, 335/34, Rumkale Kazası İdare Meclisinin 25 Temmuz 1896 (14 Safer 1314) tarihli mazbatası; BOA, MF. MKT, 334/45.
- 101 BOA, MF. MKT, 480/7.
- 102 Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 1012; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1316, s. 307.
- 103 Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 1112; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1317, s. 307.
- 104 Maarif Salnamesi, H. 1318, s. 1255; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1318, s. 323.
- 105 Maarif Salnamesi, H. 1319, s. 533.
- 106 Bu tarihte ilk defa Riyaziye Muallimi İsmail Hakkı Efendi'nin adına da yer verilmiştir (Bkz. Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1320, s. 342). Sonraki yılda da aynı kişiden söz edilmiştir. Bkz. Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1321, s. 402.
- 107 Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 460; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1321, s. 402.
- 108 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1322, s. 418.
- 109 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1323, s. 435.
- 110 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1324, s. 429.
- 111 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1326, s. 427.
- 112 Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 1112.
- 113 Maarif Salnamesi, H. 1318, s. 1255.
- 114 Maarif Salnamesi, H. 1319, s. 533.

- 115 Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 460; Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1321, s. 395.
- 116 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1322, s. 409.
- 117 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1323, s. 426.
- 118 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1324, s. 419.
- 119 Haleb Vilayet Salnamesi, H. 1326, s. 418.
- 120 BOA, MF. MKT, 1051/24.